

Hans Egedes «mageløse udholdenhed»

Den modne Hans Egedes missionssyn og historiebrug

Kurt E. Larsen

Professor ved Fjellhaug International University College (Aarhus afd.)
kl@teologi.dk

Resumé: I 300-året for Hans Egedes ankomst til Grønland som missionær beskrives hans virke ud fra en ny vinkel, idet to af hans vigtige skrifter, begge fra 1737, analyseres med henblik på at afdække hans missionssyn i de modne år. Efter sin hjemkomst fra Grønland lå missionsarbejdet ham stadig på sinde, og hans fremstilling af historien om de første år afspejlede hans forståelse af situationen i 1737: Grønland var et land med gode økonomiske muligheder, og det var et gammelt norsk land, hvor kongen burde drive mission, så Grønland kunne blive en kristen del af riget med en landsdækkende luthersk kirke, der sørgede for forkyndelse og undervisning. Han skildrede grønlænderne positivt og som lydøre og modtagelige over for det kristne budskab, og da missionsarbejdet skulle foregå på folkets eget sprog, gjaldt det om hurtigt at uddanne grønlændere til at kunne tage del i kirkens tjeneste. De dele af historien, der ikke har virket fremmede for det fortsatte missionsprojekt, blev forbigået i Egedes historieskrivning: Der lød ingen kritik af de konkurrerende herrnhutere, ingen kritik af andre konfessioner og ingen særlig kritik af kongens og handelens hidtidige rolle.

Søgeord: Hans Egede, Grønland, historiebrug, missionssyn, folkekirke.

Abstract: In the 300th anniversary of Hans Egede's arrival in Greenland as a missionary, his work is described from a new angle, as two of his important writings from 1737 are analyzed in order to demonstrate his understanding of mission in his mature years. After his return from Greenland in 1736, the missionary work was still on his mind, and his account of the history of the first years in Greenland reflected his understanding of the situation and his wishes for the future in 1737: Greenland was described as a country with good economic opportunities, and it was an old Norwegian country where the king ought to do mission work, so that Greenland could become a Christian part of the kingdom with a nationwide Lutheran church that provided teaching and sacraments to everybody. The Greenlanders were described

in a positive way as receptive to the Christian message, and the mission work had to take place in their own language, so Greenlanders was to be trained to be able to serve in the church. Other incidents in his years in Greenland were overlooked in Egede's historiography as they did not seem to promote the future of his mission work: there was no criticism of the competing Moravians, no criticism of other Christian denominations, and no particular criticism of the role of the king and the trading companies.

Keywords: Hans Egede, Grønland, historiebrug, missionssyn, folkekirke.

Introduktion

I 2021 fejres 300-året for Hans Egedes (1686-1758) ankomst til Grønland som missionær. Om hans virke og betydning konkluderede den danske teolog Hans Mathias Fenger (1850-1930) engang i en afhandling: «Ved denne ene Mand's faste Tro paa sit Kald og mageløse Udholdenhed var Grønland bleven opdaget paany, og havde Evangeliet lydt for første Gang blandt de Hedningefolk, som de christne Europæere hidtil kun havde betragtet som en Curiositet, og hvis Uoplysthed de havde benyttet sig af som en velkommen Anledning til at skaffe sig stor Vinding».¹

Den «mageløse udholdenhed» strakte sig over årtier. Med rette er han blevet fremhævet som en pioner inden for missionstænkningen i Norge: «I vårt land er han ubetinget den første både som hedningemisjonær utenfor landets grenser og som misjonsforkemper her hjemme».² Allerede i 1708, da Hans Egede netop var blevet præst i Nordnorge, begyndte forholdene i Grønland og kaldet til missionsarbejde deroppe at fylde hans tanker.³ Fra 1710 udarbejdede og sendte han konkrete forslag til, hvordan missionsarbejdet kunne realiseres. Der var utallige vanskeligheder af indre og ydre art at overvinde i de næste 11 år. Først efter at han var flyttet til søfartsbyen Bergen, og efter at han havde fået oprettet et handelskompagni der, og efter afslutningen af den store Nordiske Krig – sejlede han med opbakning fra kong Frederik IV (1671-1730) af Danmark-Norge afsted med sin kone, Gertrud Rasch (1673-1735), og deres fire børn og en lille koloni af sted fra Bergen den 3. maj 1721.⁴

1 H. M. Fenger, *Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721-1760* (København: Gad, 1879), 322.

2 Erling Danbolt, «Den unge Egedes misjonssyn» i: *Hans Egede. Studier til 200-årsdagen for hans død, 5. november 1958*, redigeret af Olav Guttorm Myklebust (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1958), 60.

3 Fenger, *Bidrag*, 19.

4 Einar Molland, «Hans Egede 1686-1758» i: *Hans Egede: Studier til 200-årsdagen for hans død, 5. november 1958*, redigeret af Olav Guttorm Myklebust (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1958), 13; Danbolt, «Den unge Egedes misjonssyn», 56.

De næste 15 år arbejdede Hans Egede i Grønland som pionermissionær, under endeløse udfordringer, såsom havsnød, sproglige vanskeligheder, kulde, sult, sygdomme, epidemier, konkurrence fra fremmede handelsskibe, opræk til oprør fra grønlændernes og kolonisternes side, konfrontationer med Grønlands hidtidige religiøse ledere, teologisk kritik osv. Men han holdt ud og fik god indgang hos den grønlandske befolkning med sin undervisning. Hans nære forhold til grønlænderne bekræftedes endog af hans teologiske kritiker, herrnhutermissionæren Christian David (1692-1751), der i 1734 skrev til grev Zinzendorf om Hans Egede: «Alle Mennesker, ogsaa Hedningerne, elsker ham og har respekt for ham».⁵

Efter den store koppeepidemi, efter tabet af sin kone og efter selv at have været alvorlig syg, forlod Hans Egede i 1736 Grønland, som han aldrig siden genså. Rejsen gik dog ikke hjem til Nordnorge, men til København, hvor hoffet og det kongelige Missionskollegium var placeret, for han havde ikke opgivet missionsarbejdet. Tværtimod var han rejst sydpå for bedre at kunne fremme arbejdet i Grønland ved at være nær ved magtens centrum.⁶ Han foreslog i 1737 kongen, at der oprettedes et seminarium til uddannelse af kommende præster og kateketer, og at Missionskollegiet overtog arbejdet i Grønland. Kongen godkendte forslaget, og samme år blev han selv ansat på det nystartede Grønlandske Seminarium.⁷ Frem til 1747 arbejdede han i København for missionen i Grønland, med uddannelse, med skriftligt arbejde og fra 1740 også med tilsynsvirksomhed, idet han blev udnævnt til biskop over Grønland.⁸ Selv efter sin pensionering, hvor han boede i det afsides Stubbekøbing, var han på forskellige måder engageret i missionen, samtidigt med at hans børn og andre slægtninge brugte deres betydelige evner og energi på sagen: Sønnen Poul Egede (1708-1789) blev provst og siden titulær biskop for Grønland og den anden søn Niels Egede (1710-1782) virkede i Grønland som handelsmand og nidkær missionær. Den ene af døtrene blev missionærkone i Grønland; barnebarnet Hans Egede Saaby (1746-1817) blev missionær deroppe osv.

I København forfattede Hans Egede i 1737 to skrifter, der omhandlede missionen i Grønland med det sigte at opretholde og fremme denne. Først et lille skrift, der er blevet kaldt den første beretning om norsk missionsarbejde overhovedet: *Kort*

5 Christian David til grev Zinzendorf; Fenger, *Bidrag*, 324-325. Det gode forhold mellem Egede og grønlænderne understreges også af historikeren Finn Gad; se Finn Gad, *Grønlands historie II, 1700-1782*, (to halvbind (København: Nyt Nordisk Forlag, 1969), 55, 170.

6 Egede, *Beretning*, 306-307.

7 Jan Andersen, *Poul Hansen Egede – en grønlandsforsker i 1700-tallet* (Aalborg: Aalborg universitetsforlag 2007), 49, 68, 251, 262; Hans Egedes «kort beretning om den grønlandske missions beskaffenhed» med innledning av Erling Danbolt i: *Hans Egede: Studier til 200-årsdagen for hans død, 5. november 1958*, redigeret af Olav Guttorm Myklebust (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1958), 292.

8 Molland, «Hans Egede 1686-1758», 17.

Beretning om den grønlandske Missions Beskaffenhed (herefter forkortet *Beretning*).⁹ Dertil kom et større værk på 408 sider om missionsarbejdet i Grønland: *Omstændelig Relation, angaaende den Grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse samt hvad ellers mere derved Landets Recognoscering, dets Beskaffenhed, og Indbyggernes Væsen og Leve-Maade vedkommende, er befunden. Af Hans Egede, først Guds Ords uværdig Lærere for Bogens Menigheder udi Nord-Landene, derefter Kongelig Dansk Missonair udi Grønland* (herefter forkortet *Relation*).¹⁰

Tilsammen giver de to skrifter et godt indblik i Egedes tankegang, missionssyn og fremtidsønsker på netop dette tidspunkt. I snart 30 år havde dette missionsarbejde ligget ham på sinde, og bøgerne var et vidnesbyrd om hans «mageløse udholdenhed». Historiemetodisk må hans skrifter behandles som partsindlæg i de standende debatter i den kirkelige og politiske virkelighed i Danmark-Norge på netop det tidspunkt. Skrifterne er derimod ikke umiddelbart brugbare som kilder til missionens historie, selvom «Relation» er opbygget som en historiefortælling. Der er tale om en tilrettelagt historiebrug, hvor historien er præsenteret og tilrettelagt med henblik på i 1737 at kunne fremme den sag, han havde viet sit liv til. Det ser man af hans metode: De foreliggende årsberetninger til kongen har han lagt til grund, men i stærkt redigeret form, idet han har forkortet, udeladt og tilføjet nyt stof og nye vendinger. Ved en sammenligning af *Relation* med de ældre indberetninger træder hans holdninger i 1737 således tydeligt frem.

På den måde er de to skrifter egnede til at afdække den modne Hans Egedes missionssyn. Erling Danbolt skrev i sin tid om «den unge Egedes missionssyn», men det er også vigtigt at se på det missionssyn, han valgte at fremlægge senere. Bogen «Relation» havde sin forhistorie, idet den er redigeret sammen af Hans Egede på basis af tidligere skrifter, men her udkom de samlet og det var i denne form, at de blev kendt af offentligheden, blev oversat til andre sprog og fik en virkningshistorie. I denne artikel præsenteres for første gang en sammenfatning af det missionssyn, han i 1737 fremlagde for offentligheden i sin modne alder, efter de mange år i Grønland. I det følgende skal vi fremdrage en række af elementerne i hans missionssyn vedrørende Grønland.

9 Erling Danbolt i *Beretning*, 292.

10 Skriftet, der er tilgængelig online på www.kb.dk, er med rette blevet betegnet som Egedes missionshistoriske hovedværk, Kristian Nissen, «Hans Egede som grønlandsk geograf og kartograf» i: *Hans Egede: Studier til 200-årsdagen for hans død, 5. november 1958*, redigert av Olav Guttorm Myklebust (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1958), 180. Egedes udførlige indberetninger for årene 1722-1725 eksisterer stadig, men for årene 1725-1736 er kun den udgivne tekst fra 1737 bevaret, jf. Louis Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer fra Grønland 1721-1736*, side 1-304 i: *Meddelelser om Grønland*, bind LIV (København: Reitzel, 1925), forord.

Vanskeligheder i missionsarbejdet

Der bruges meget plads i skrifterne på at beskrive de utallige vanskeligheder, Egede havde mødt i Grønland.

Sproget

Det grønlandske sprog var en udfordring. Set i lyset af situationen i 1737, hvor han skrev sine skrifter, var det vigtigt for Egede at beskrive sine vanskeligheder med at begå sig sprogligt, men også nødvendigheden heraf. Han beskrev hvordan han allerede i 1721 gik i gang med at lære sproget ved at spørge sig for hos grønlænderne.¹¹ Han boede i deres huse og lod mange af dem bo i sit hjem for at han selv og familien kunne lære sproget. Det var der ifølge hans egen fremstilling stank, lus og andre ulemper forbundet med, men det var også vejen til at fremme Guds ære. Derfor tog han ulemperne med.¹² Han gik systematisk til værks og noterede ord ned. Med årene blev han vel bedre til sproget, men han lægger ikke skjul på, at hans hjælper Aron og siden også hans egne børn, der var 5-12 år ved ankomsten til Grønland, var hurtigere hjemme i sproget end han selv. I 1725 lavede han hjælp fra dem og grønlænderen Christian Frederik en første grammatik for det grønlandske sprog og oversatte kirkens evangelietekster.¹³ Den sproglige proces blev beskrevet som lang men altså ikke umulig. Det underforståede budskab i 1737 var: Kommende missionærer bør have forhåndskendskab til det grønlandske sprog, hvorfor der med rette var etableret en særlig missionæruddannelse i Danmark og til denne måtte der nu rekrutteres elever.

Klima og geografi

Hans Egede havde meget på hjerte om Grønlands ydre forhold, og stillede en yderligere bog herom i udsigt.¹⁴ Klimatiske og geografiske vanskeligheder i Grønland blev der ikke lagt skjul på i *Relation*. Faktisk fyldte dette stor en stor del af bogen, hvilket er med til at gøre den medrivende at læse. Det gælder for eksempel beretningen om et skibs magtesløshed over for ismasserne, så besætningen i vidners nærvær blev ført i døden, mens de råbte på præsten.¹⁵ Læseren gives igennem bogen et levende indtryk af en fremmedartet verden med store udfordringer. Dermed var det så formidlet til de dansk-norske menigheder, og til Missionskollegiet og kongen, at Grønlandsmissionen var et arbejde, som krævede mange resurser og en sagkundskab, som kun erfarne folk kunne have. Underforstået: Det nyttede ikke at sende folk uforberedt til Grønland,

11 Egede, *Relation*, 37.

12 Egede, *Beretning*, 502; Egede, *Relation*, 69, 86, 186; Andersen, *Poul Hansen Egede*, 161.

13 Egede, *Relation*, 67, 71-72, 186, 345.

14 Egede, *Relation*, 408; bogen kom i 1741 og hed *Det Gamle Grønlands nye Perlustration eller Naturel-Historie*.

15 Egede, *Relation*, 203.

som herrnhuterne havde gjort i 1733.¹⁶ En kritik af myndighedernes hidtidige praksis udfoldede Hans Egede ikke i bøgerne, hvilket næppe heller ville have været taktisk klogt, men det kunne dog skinne igennem. Som eksempel kan nævnes hans beretning om at regeringen i 1728 sendte heste til Grønland for «til Lands at recognoscere» den eftersøgte Østerbygd. Hans Egedes stilfærdige kommentar hertil var, at den ide var «gandske impracticable».¹⁷

Parallelt med de klimatiske og geografiske vanskeligheder lød en hyldest til landet. Klimaet var ikke specielt usundt deroppe, for hans egen familie blev ikke syge af det, mens grønlandere blev syge i Danmark.¹⁸ Vejret i Grønland kunne være ubeskriveligt dejligt, og han glemte ikke at fortælle eksempler på en god høst deroppe. Med andre ord skulle de kommende missionærer og de missionsansvarlige være forberedt på vanskeligheder deroppe, men skønheden og mulighederne måtte ikke glemmes.

Ydre modvilje og Guds kald

Relation beskrev den manglende forståelse for Hans Egedes missionsprojekt i de første år hjemme i Norge – fra omgivelserne, slægten og længe også fra hans egen kone. Overfor dette anførte han det generelle, at alle kristne var forpligtede på at gøre deres yderste for Guds riges vækst og Guds æres udbredelse. Mission blev beskrevet som en kristenpligt ud fra dåbspagten og som sådan en opgave, der påhvilede kristne til alle tider.¹⁹ Bortset fra disse generelle udsagn var teologiske argumenter for missionsarbejdet tilbagetrukne i bogen, der rummer meget få bibelhenvísninger. Det har i 1737 ikke forekommet nødvendigt at argumentere teologisk for missionsarbejdets berettigelse, da der for længst var oprettet et officielt Missionskollegium, og den nye konge var dybt engageret i kirkens liv og udbredelsen af levende tro, så det burde være en selvfølge, at der blev drevet mission i kongens eget gamle land, Grønland.

Missionen i Grønland blev beskrevet som Guds sag, for det var Gud, der havde kaldet Egede mod hans egen vilje. Da missionen var Guds, beskrev han, at han tog vanskelighederne som en prøvelse fra Gud, for at han derved skulle lære at stole alene på Gud.²⁰ At vanskelighederne så blev overvundet, kom i bogens sammenhæng til at understrege, at kaldet til mission i Grønland var fra Gud. Det var Guds omsorg, der hjalp folk levende gennem havsnød i 1730.²¹ Derfor rystede Hans Egede ikke på hænderne – og da han alligevel gjorde det i en stor krise i 1722, hjalp fru Gertrud ham ved endnu stærkere at fastholde tanken om missionsarbejdet som et Guds kald, der byggede på Guds vilje og var afhængig af Guds kraft og nåden. Da den nye kong

16 Fenger, *Bidrag*, 116.

17 Egede, *Relation*, 240.

18 Egede, *Relation*, 274.

19 Egede, *Relation*, forord; Egede, *Relation*, fortale, og Egede, *Relation*, 3, 8-12, 17, 69.

20 Egede, *Relation*, 24, 39-40.

21 Egede, *Relation*, 287.

Christian VI i 1731 havde planer om at lukke hele kolonien, ønskede Hans Egede meget at blive deroppe og han fik tilkæmpet sig mulighed derfor, og da den beslutning var taget, takkede han Gud og de gode frivillige mænd, der havde støttet ham i den.²² Det var dengang lykkedes Egede at overtale Christian VI til at fortsætte projektet på Grønland.²³ I 1737 anslog bogen en grundtone, der ligeledes måtte forventes at kunne gøre indtryk i samtiden, især på den første og vigtigste af bøgernes læsere, Christian VI (1699-1746), som bogen er dedikeret til.²⁴ Ved bogens udgivelse i 1737 var han enevældig konge af Danmark-Norge og hans personlige sympati lå hos pietismen og den levende fromhed. For ham kunne Hans Egede næppe have brugt en stærkere argumentation for missionsarbejdet end henvisningerne til Guds ære, Guds vilje, Guds kraft. Som enevældig konge havde Christian VI den ydre magt til at opretholde arbejdet i Grønland og det var svært at se, hvordan han skulle kunne afvise Egedes argumenter.²⁵ Den detalje, at Hans Egede var blevet missionær mod sin egen vilje, må for den bibelkyndige konge have placeret ham på linje med profeter som Esajas og Jeremias, der også først havde stået kaldet imod – og hvordan skulle en ung from konge stille sig i vejen for den, der var kaldet af Gud?

Muligheder i missionsarbejdet

Modtagelighed for evangeliet

1737-bøgernes beskrivelse af mulighederne for at gøre grønlænderne kristne var langt mere positiv end det indtryk, som samtidige kritikere havde sat i omløb i København. Målet med Relation var også at forsvare arbejdet imod dem, der havde en interesse i at tale det ned og sætte Egede i miskredit.²⁶ Christian David og de andre herrnhutermissionærer skrev i et privat brev i 1734, at Egede var en «uomvendt, meget elendig Mand», der ikke havde bibragt Grønlænderne «blot et begreb om noget, der hører til Christendommen».²⁷ Den kritik var kendt i København, hvor Christian David havde virket i nogle uger i 1735 og tilsyneladende havde gjort stort indtryk på mange.²⁸ Den kendte pietistiske præst Enevold Ewald (1696-1754) havde i en begravelsesprædiken over en grønlænder givet udtryk for dennes vankundighed og manglende tro, mens

22 Egede, *Relation*, 54-55, 78, 316.

23 Ifølge Louis Bobé: *Hans Egede og Grønland* (København: Bianco Lunos bogtrykkeri, 1941), 62, var det Egedes brev, ikke for eksempel Zinzendorfs påvirkning, der havde gjort udslaget for kongen.

24 Relation havde et forord til kongen, derefter en fortale til «Vel-dømmende Christelige Læsere».

25 Således også Gad, *Grønlands historie II*, 1.

26 Egede, *Relation*, fortale.

27 Herrnhutermissionærerne i Grønland til kolleger i Vestindien i 1734; se Fenger, *Bidrag*, 342.

28 Fenger, *Bidrag*, 145.

Poul Egede, der var til stede i byen, erklærede, at grønlænderen var død i en klar kristen tro.²⁹ Ind i denne meningsforskel skal Hans Egedes to skrifter ses. Han indrømmede ganske vist, at han ikke havde oplevet så mange omvendelser, som han havde ønsket.³⁰ Alligevel blev det hyppigt fremhævet, at grønlænderne var modtagelige for evangeliet, for de lyttede i alle årene gerne til undervisningen.³¹ Op til 100 både kunne komme sejlene på en gang for at folk kunne høre Egede, og en anden gang stillede han 100 familier op og «læste for dem».³² Og i perioder, hvor han ikke kunne rejse ud, kom de til ham.³³ Egede skildrede grønlænderne som mere modtagelige for evangeliet i Relation, end han havde gjort i de oprindelige årsberetninger: «gav altid Bifald, og sagde sig at troe det alt sammen».³⁴ Her er der altså ikke tale om, at han udelader noget af pladsmangel, men han tilføjer noget nyt i den korte, så det må have været vigtigt for ham i hans historiefortælling. Undtagelser fra lydigheden kunne forekomme i Relation, men da blev det nærmest fremhævet som undtagelser, og da henviste Egede omhyggeligt til, at dette jo ikke var anderledes end i gamle kristne lande, hvor mange var mund-kristne. Da tidspunktet for Egedes afrejse nærmede sig, gav grønlænderne udtryk for deres ønske om, at han skulle blive og at der skulle sendes flere præster derop, for grønlænderne ønskede forkyndelse, og hollænderne «kand ikke sige os noget som er af Betydende, ej heller taler om andet end Spek».³⁵

En ting var grønlændernes modtagelse af Hans Egede med glæde og måske endda velkomstsange,³⁶ men hvad med kritikernes påstand om, at grønlændernes tro i bedste fald var overfladisk? Den påstand imødegik han ved at påvise troens liv og gennemslagskraft med mange eksempler. Således søgte han at forsvare de dansk-norske missionærers arbejde, for at undgå at man i hjemlandene foretrak herrnhuternes missionsarbejde.

Beskrivelsen af modtageligheden hos grønlænderne har også kunnet have det motiv, at man i København snarere burde støtte missionen deroppe, fremfor i Indien, hvor forholdene var vanskeligere.³⁷

29 Holger Fr. Rørdam: «Den 1733 nedsatte kongl. Kommission til Undersøgelse af Klagerne over Pietisterne. Af Kn. Heibergs Samlinger» i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. Række, 5. Bind (1909-1911), 715.

30 Egede, *Relation*, forord.

31 Egede, *Relation*, 49, 62, 123-124, 126, 129, 132, 133, 166, 171, 181, 198, 225, 273, 288, 337.

32 Egede, *Relation*, 238, se også 106.

33 Egede, *Relation*, 319.

34 *Relation*, 72 til forskel fra Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer*, 58.

35 Egede, *Relation*, 296, se også 138, 280, 301, 308, 321.

36 Egede, *Relation*, 82, 102.

37 Flemming A. J. Nielsen: «Det dansk-grønlandske kulturmøde fra middelalderen til Hans Egede» i: *Grønlandernes syn på Danmark: Historiske, kulturelle og sproglige perspektiver*, redigeret af Ole Høiris et al. (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2019), 87.

I andre sammenhæng har Hans Egede givet udtryk for, at grønlænderne skulle kultiveres, før de skulle gøres til kristne,³⁸ men den tone spiller ingen rolle i 1737-skrifterne, der sigter på at få opbakning til fortsat missionsarbejde deroppe, og hvor det derfor snarere fremhæves, at der faktisk er god modtagelighed for evangeliet allerede.

Egedes evangeliske forkyndelse

I 1737-skrifterne kom Hans Egede omkring alle katekismens hovedstykker: Loven (De Ti Bud), Troens Indhold (Trosbekendelsen), Bønnen (Fadervor), Dåben, Nadveren og Skriftemålet.³⁹ Der var ikke i hans egen fremstilling tale om det, som hans danske biograf H. M. Fenger kritiserede ham for,⁴⁰ at han for ensidigt fokuserede på loven og første trosartikel om Gud som Skaber. Det var rigtigt, at Egede begyndte – som katekismen – med at tale om Gud som skaberen, om skabelse og syndefald.⁴¹ Men den anden trosartikel om Kristus kom han også, og hurtigt, ind på. Om 1722 skrev han, at han ikke var «mægtig» til at forestille dem den «salige Tilstand, de Troende ved Christi Død og Fortieneste ere udi oversatte».⁴² Dette hang vel sammen med de sproglige problemer. Vedrørende året 1724 berettede han derimod at have forkyndt om Kristus som Guds søn, der gav evigt liv, og snart var der flere eksempler på døendes tilflugt til nåden i Kristus. Omhyggeligt gjorde han rede for, at han også fik læren om Kristus med i sin undervisning.⁴³ Herrnhuternes mission på Grønland blev siden karakteriseret som mere evangelisk, og spørgsmålet er: Har denne fremstilling af, at herrnhuterne talte mere om Kristus, påvirket Egedes egen fremstilling af sit virke og sin forkyndelse? Hertil må påpeges, at hans oprindelige historiske indberetninger, der er grundlaget for Relation, også havde forkyndelsen af Kristus med. Hertil kommer, at i hans Grønlandstid var de herrnhutiske missionærer endnu ikke begyndte at adskille sig fra Egede i fremgangsmåde i forkyndelsen. Det var også først i 1736, at

38 Fenger, *Bidrag*, 78-79; Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer*, 68, 91, 152.

39 Kun det offentlige skriftemål er nævnt i Relation; Egede, *Relation*, 40, 153, 249. Det private skriftemål indgik som en fast del af forberedelsen til nadveren, og var måske så selvfølgelig, at det ikke behøvede at nævnes. At kirkens skriftemålspraksis i 1730'erne var omstridt og modsagt i de pietistiske kredse omkring hoffet i København, kan også have været medvirkende til, at Hans Egede ikke nævnte det i sit skrift. Han boede fra 1736 på Vajsenhuset som nabo til dettes pietistiske præst Enevold Ewald; Didrik Arup Seip, «Språket hos Hans Egede og hans sønner» i: *Hans Egede. Studier til 200-årsdagen for hans død, 5. november 1958*, redigeret af Olav Guttorm Myklebust (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1958), 259. Ewald havde i 1733 ansøgt om tilladelse til at slippe for at foretage skriftemål; Holger Fr. Rørdam: «Kirkehistoriske Bidrag fra Tiden 1733-1737» i: *Kirkehistoriske Samlinger, 5. Række, 5. Bind* (1909-1911), 343-367.

40 Fenger, *Bidrag*, 98.

41 Egede, *Relation*, 62, 98, 155, 275, 287.

42 Egede, *Relation*, 75.

43 Egede, *Relation*, 131, 155, 187, 291.

grev Zinzendorf havde lagt op til en missionsstrategi, hvor man begyndte med Guds kærlighed i Kristus, og det påvirkede senere den herrnhutiske missionsforkyndelse.⁴⁴ Dette kan hve påvirket ham i 1737-skrifterne, der dog også skal læses på baggrund af en anden debat: Koloni-lederen, købmand og godsejer Jacob Severin, der selv havde læst teologi, mente, at der skulle prædikes længe i Grønland, før der taltes om Kristus.⁴⁵ Det var et stridspunkt i samtiden, hvordan missionsforkyndelsen skulle gribes an, men Egede har med sine beskrivelser klart tilbagevist, at han ikke skulle have prædikeret om nåden og frelsen i Kristus. En særlig interesse viste grønlænderne fra begyndelsen hans undervisning om troen på dommen, opstandelsen og det evige liv. Dette punkt gav Egede stor vægt i sin forkyndelse. Han lærte grønlænderne at man kunne få evigt liv ved at tro og ved at handle derefter, og grønlænderne lyttede med glæde dertil.⁴⁶ Ved dødslejer viste det sig, at grønlændere havde forstået dette. Som en frugt af hans forkyndelse nævntes en række eksempler på døende, der fandt glæde i den kristne tro på opstandelsen, for hans tale om Kristus og opstandelsen var for mange grønlændere en trøst over for den ofte nærværende død.⁴⁷

Trods de mange glimt af grønlænderes tro fremstillede Hans Egede det som en smerte for ham selv, at grønlænderne ikke var blevet særligt prægede af hans forkyndelse. De ville gerne høre, men det bevægede dem ikke.⁴⁸ Den tone må have vakt genklang hos hoffets pietister, der lagde vægt på omvendelse og helliggørelse og som skelnede mellem navnkristne og sande troende i de kristne lande. Og karakteristisk nok vendte Hans Egede brodden mod kristenheden selv, for grønlænderne var ikke

44 Thea Olsthoorn: «Wir haben keine Ohren. Kommunikationsprobleme und Missionsverständnis bei der Verbreitung und Rezeption des Christentum in Grönland und Labrador im 18. Jahrhundert» i: *Pietismus und Neuzeit*, Band 39, (2013), 57, 62.

45 Jacob Sørensen Severin (1691-1753) var en dansk-islandsk købmand og godsejer, der som den eneste ville påtage sig at overtage handel og besejling i Grønland, da Bergenshandelskompagniet blev opløst og kongen ikke ønskede at varetage det længere. Ifølge Hans Egede gjorde Severin det, «af berømmelig Intention for Guds Æres Udbredelse», *Relation*, 374. I samtale med herrnhuterne gav Severin udtryk for at «der vil lenge prædikkes for Grønlænderne, førend der kand tales med dem om Christo». Severin nægtede derefter først at tage herrnhuterne med på skibet til Grønland, fordi de havde separatistiske tendenser og som lægfolk ville holde nadver selv, Holger Fr. Rørdam: «Fra den religiøse Brydningstid i Aarene o. 1725-1750. Af Kn. Heibergs Samlinger» i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. Række, 4. Bind (1907-1909), 321.

46 Egede, *Relation*, 61-62, 65, 72, 84, 116, 133, 160.

47 Egede, *Beretning*, 309; Fenger, *Bidrag*, 343; Egede, *Relation*, 86, 211, 290, 296, 353, 357.

48 Egede, *Relation*, 142, 183, 210.

anderledes end de mange mundkristne i de kristne lande,⁴⁹ – og underforstået: Dem fortsatte man jo dog med at prædike for. Dermed var det ikke muligt for kritikerne at bruge de manglende resultater i Grønland som et påskud til at stoppe missionsprojektet. I stedet måtte man lære at ruste sig med tålmodighed, ligesom også apostlene og Ansgar havde måttet. Troen kom af ordet, luthersk set, og derfor var der grund til optimisme hvis man fortsatte med at tale og undervise i Grønland.⁵⁰ Gode frugter mærkede han trods alt også: «hos én og anden, som før er meldt, har dog Guds Aand og hans Naades Virkning ladet sig see og fornemme».⁵¹

Grønlænderne ville gerne have Egede til at bede for sig, men han opfordrede dem til selv at bede.⁵² Han forsøgte at koble denne tro på Skaberen sammen med grønlandernes hverdag, idet han lærte dem, at dårlig høst og fangst skyldtes manglende tak og bøn, mens tro på Gud ville give dem held i arbejdet, da Gud hjælper dem, der frygter og elsker ham. Ifølge Egedes beskrivelse var det sådan, at når grønslænderne så, at bønnen hjalp, skabte det troen i dem og de aflagde vidnesbyrd om bønnens magt. Hans Egede søgte så at lære dem at bede efter både jordiske og åndelige ting.⁵³

Lovende handel og «de beste og christeligst intentionerede» folk skal bære missionsarbejdet Forkyndelsen og missionsarbejdet var og blev hans hjertesag, og derfor beklagede Hans Egede også, at han måtte bruge for meget tid på at drive kolonien.⁵⁴ Den prioritering har sikkert vakt forståelse hos de fromme kredse, han også henvendte sig til med sine 1737-skrifter, nemlig de hjerter, der «som gierne ønske at see Christi Riges Udbredelse».⁵⁵ I Bergen-tiden havde han også henvendt sig om støtte til «de beste og Christeligst intentionerede».⁵⁶ Samtidigt var Hans Egede også realistisk nok til at forstå økonomiens store betydning.

Missionsarbejdet var Egedes hovedsag, men dets virkeliggørelse kom til at indgå som en del af et større kompleks, der også involverede kommercielle interesser og geopolitiske motiver.⁵⁷ Handelen og lukrative økonomiske udsigter var en vigtig del af mulighedsbetingelserne for at komme i gang med missionsprojektet. Det var dårlige økonomiske tider i årene efter den Store Nordiske Krig, og i kredsen af interesserede

49 Egede, *Relation*, 138. Der er her tale om en tilføjelse i forhold til den oprindelige indberetning fra 1724, *Relation* 138 sammenlignet med Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer*, 118-119. Det skal ses i lyset af pietismens fremvækst i den mellemliggende periode, for her var skellet mellem sande kristne og mund-kristne en hovedsag.

50 Egede, *Relation*, forord og Egede, *Relation*, fortale.

51 Egede, *Relation*, 391.

52 Egede, *Relation*, 58, 76, 95-96, 112, 162.

53 Egede, *Relation*, 129, 162-164, 186-187, 230.

54 Egede, *Relation*, 121, 278.

55 Egede, *Relation*, fortale.

56 Egede, *Relation*, 26.

57 Andersen, *Poul Hansen Egede*, 17.

var der folk som den højstående danske embedsmand Frederik Rostgaard (1671-1745), der støttede Grønlandsprojektet uden at være særligt kirkelig.⁵⁸ For at bevare den brede interesse måtte Egede også i sine skrifter slå på de økonomiske muligheder, for uden handel var det svært at se hvordan der kunne drives mission: «betragtede, at det Aandelige, nemlig Grønlændernes Omvendelses Verk, icke kunde blive fortsat og ved lige holdet, med mindre man og lykkelig kunde reussere i de verdslige Ting, som hiint skulde understøtte».⁵⁹

I den sammenhæng skal det også ses, at det var en grundtone i bøgerne, at landet gav gode muligheder for hvalfangst, som især hollændere tjente godt på. De mange hollænderes gode fortjeneste nævntes ofte som vidnesbyrd om et stort potentiale for det dansk-norske koloniprojekt, og det tjente i bogens sammenhæng det formål at vise mulighederne, hvis ellers der blev ofret penge på flere kolonier og håndhævelse af det dansk-norske herredømme.⁶⁰ Det måtte også lyde tillukkende for læserne, at grøn-lænderne selv foretrak at handle med de dansk-norske, der ikke udnyttede dem som visse andre: «Hvilken Vold og Uret de arme Grønlænder paa samme Stæd af de fremme-de Skibe ofte maa lide».⁶¹ Egede slog også optimistisk på lovende erhvervs muligheder for jagt, fiskeri og landbrug, ligesom der flere gange omtales muligheder for udvinding af stoffer fra undergrunden.⁶² Uanset realismen i de enkelte af disse beskrivelser, må de i 1737 have virket som argumenter for at fortsætte og udbygge arbejdet.

Det nærmere forhold mellem missionen og handelen afspejlede sig ikke i fremstillingen.⁶³ Missionen var det primære, og ideelt set burde det være kristelige mennesker der støttede – ligesom i Ostindien – og det burde styres af Missionskollegiet.⁶⁴ I praksis ydede Missionskollegiet mest moralsk støtte til projektet, og det var handelsselskabet / kongen, der skulle finansiere missionen.⁶⁵ Bøgerne bærer præg af dette realpolitiske hensyn. I den oprindelige indberetning for 1724 hed det, at «vi icke just for Handelens Skyld er kommet her til Landet till dem, men for at underviise dem om Gud», men dette er i 1737 ændret til, at vi ikke er kommet «alene for at handle»⁶⁶ skrev han,

58 Rørdam, «Den 1733 nedsatte kongl. Kommission», 659; Halkild Nilsen, «Hans Egede og det bergenske Grønlandskompani» i: *Hans Egede: Studier til 200-årsdagen for hans død, 5. november 1958*, redigeret af Olav Guttorm Myklebust (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1958), 87.

59 Egede, *Relation*, 122, se også 37, 375.

60 Egede, *Relation*, 16-17, 46-50, 65, 135, 148; opgørelser viste, at 748 hollandske skibe besejlede Davisstrædet i årene 1719-1728; Andersen, *Poul Hansen Egede*, 67.

61 Egede, *Relation*, 178, se også 160, 285.

62 Egede, *Relation*, 63-64, 83, 90, 108, 115, 118, 145, 154, 177, 180, 206, 334.

63 L. Koch: «Den danske Mission i Grønland i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede» i: *Kirkehistoriske Samlinger, 5. Række, 5. Bind* (1909-1911), 462.

64 Egede, *Beretning*, 307.

65 Fenger, *Bidrag*, 31; Koch, «Den danske Mission», 507.

66 Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer*, 154, overfor *Relation*, 160.

at Handelen skulle bære missionen. Og han var omhyggelig med både at slå på missionsarbejdet som det egentlige mål og på handelens mulighed og vigtighed som et redskab.⁶⁷

Norges gamle land

En del af målet med koloniprojektet var at finde efterkommerne af nordboerne, og Hans Egede gjorde omhyggeligt rede for alle de spor af de norske, som han fandt, eller som grønlænderne kunne udpege.⁶⁸ Han levede livet igennem med dette håb, men rejsen til østkysten, hvor han troede at kunne finde dem, var ikke mulig. Endnu en tid efter Hans Egedes død blev det ved med at være den gængse opfattelse, at man kunne finde efterkommere af nordboerne.

Hans Egede fremstillede bevidst sagen således, at han ikke ville skabe en ny koloni for Danmark-Norge, for Grønland var i forvejen en del af kongens riger og lande. Man skulle igen tage kontrol over området, som var gammelt norsk land. Sådan havde tidligere dansk-norske konger tænkt, og den tradition slog Hans Egede på.⁶⁹ Det var kongens ret og pligt at tage sig af Grønland som gammelt norsk land og hindre andre i at udnytte landet og befolkningen deroppe, og hermed mentes hele Grønland, ikke kun den lille del, hvor nordboerne havde levet.⁷⁰ Dette var et led i at skabe interesse hos kongehuset for projektet. Det var også hans egen basis for arbejdet, idet han præsenterede sig som «kongelig dansk missionær», kaldet og lønnet af kongen.⁷¹ I sin fremfærd i Grønland håndhævede han den dansk-norske konges ret og magt som deres rette konge. Derfor kunne han kræve dansk-norsk lov og dennes fundament i kristen etik efterlevet overfor for eksempel hor og bigami. Han kunne som kongens embedsmand tillade sig at straffe, ikke bare vildfarne kolonister, men også grønlandske lægfolk og religiøse ledere, fordi disse med deres heksekunster og bedrageri stred mod den lov, som deres konge i Danmark-Norge havde givet. Egede truede med dansk-norsk invasion, hvis grønlænderne ikke ville høre, eller truede dem med død eller deportation til fængsel i Danmark.⁷² Såvel hollænderne som grønlænderne var bevidste om landets dansk-norske forhistorie og tilhørsforhold. Grønlænderne var ifølge Egede bange for de dansk-norske og frygtede hævn, fordi deres forfædre havde slået nordboere ihjel, og de huskede tre pigers bortførelse under kong Frederik 3. og var bange for selv at blive

67 Egede, *Relation*, 121; Fenger, *Bidrag*, 105.

68 Egede, *Relation*, 68, 81, 89-90, 92, 97, 101, 104, 110, 119, 228.

69 Nielsen: «Det dansk-grønlandske», 75, 78.

70 Gad, *Grønlands historie II*, 61-62; Nilsen, «Hans Egede og det bergenske Grønlandskompagni», 78. Om forbindelser til Grønland fra reformationen til 1700, se Finn Gad, *Grønlands historie I, indtil 1700* (København: Nyt Nordisk Forlag, 1967), 222ff, 265ff, 373.

71 Egede, *Relation*, 27.

72 Egede, *Relation*, 143, 157, 163-165, 196, 210, 252, 290.

bortført.⁷³ Grønlands norske fortid var også begrundelsen for at hævde Grønland som dansk-norsk område mod hollænderne, idet man skulle hjælpe grønlænderne mod hollandske overgreb og tyverier.⁷⁴

Det var en god taktik for Hans Egede at slå på, at der var tale om gammelt norsk land, for derved kunne han fremhæve, at når det var kongens pligt at drive mission over for undersætter i den ret nye koloni Trankebar, var det det i endnu højere grad i det gamle norske land Grønland.⁷⁵

Metoder i missionsarbejdet

Landskirkelig missionstænkning

Egedes missionsmetode var præget af enevældens konfessionelle kirketænkning, hvor hele befolkningen var luthersk og hvor kirken lagde vægt på nådemidlerne og et embede til at forvalte disse for hele befolkningen. Reelt ville han – som i sin tid kong Christian IV – udvikle Grønland, så det blev sidestillet med Danmark-Norge i kongens riger og lande.⁷⁶ I enevældens tid var præster kongelige embedsmænd, der udover forkyndelsens opgave også spillede en central plads i det offentlige liv. Således også Egede i Grønland. Han blev i 1721 formand for rådet og var dermed i den følgende tid også politisk leder for kolonien deroppe, indtil kongen i 1728 lagde en ny magtpolitisk linje og sendte en guvernør og soldater.⁷⁷ Hans Egede førte sig også i Grønland frem som «præsten», som en kongelig embedsmand, der havde autoritet og kunne kræve respekt af grønlænderne. I enevældens tid lå det i præsterollen, at præsten skulle håndhæve Guds og kongens lov.⁷⁸ Han samlede til tider store forsamlinger af grønlændere, og stillede dem op i rækker til undervisning og kunne da gå så langt, at han tvang dem til at være opmærksomme – svarende til stokkemethoden i kirkerne i 1600-tallets Danmark-Norge. Som kongens præst, der havde ret og pligt til at prædike og undervise alle i sognet, og sikre orden og moral blandt folk, tog Hans Egede i præstedragt⁷⁹ ud i grønlandske hjem for at undervise.

73 Egede, *Relation*, 44, 74, 80.

74 Egede, *Relation*, 160, 199, 241, 328.

75 Egede, *Relation*, 17. Danbolt, «Den unge Egedes misjonssyn», 41.

76 Niels Egede Bloch-Hoell, «Trek av Hans Egedes kristendomsforståelse» i: *Hans Egede: Studier til 200-årsdagen for hans død, 5. november 1958*, redigeret af Olav Guttorm Myklebust (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1958), 26; Nielsen: «Det dansk-grønlandske», 98.

77 Mads Lidegaard, *Grønlandernes kristning: Eskimoerne og kirken II* (Nuuk: atuakkiorfik, 1993), 27; Nilsen, «Hans Egede og det bergenske Grønlandskompani», 79; Andersen, *Poul Hansen Egede*, 71; Gad, *Grønlands historie II*, 43, 160.

78 Fenger, *Bidrag*, 73. Gad, *Grønlands historie II*, 121.

79 Egede, *Relation*, 157, 237; Fenger, *Bidrag*, 98; Gad, *Grønlands historie II*, 54.

Hans Egede slog i skrifterne på sin kongetroskab. Omhyggeligt berettede han om fejring af kongens, dronningens og kronprinsens fødselsdage, idet han dog ikke nævnte, at dette kun forekom i en bestemt periode, da man havde en guvernør, der tog initiativ til det.⁸⁰ Han ærede den afdøde Frederik IV og forsvarede den nye konge mod grønlandsk kritik.⁸¹ Han nævnte også omhyggeligt, hvordan man opkaldte nydøbte grønlændere efter kongefamiliens medlemmer, så de kom til at Frederik, Christian, Anna Sophie, Sophie Magdalena og Carl.⁸² Som en god patriot forklarede han grønlænderne om den dansk-norske kongemagt og fik dem til frivilligt at give skat i form af spæk og skind til kongen.⁸³ Perspektiverne i den beskrivelse må have været tydeligt nok: Grønlænderne kunne på sigt blive trofaste undersåtter og gode skatteydere. At det så i hans tid var helt urealistisk at få indført et egentligt skattesystem blandt grønlænderne, nævnte han ikke.

Hvad missionsarbejdet sigtede på, fremstilledes i lyset af Danmark-Norge på det tidspunkt, det vil sige kristne kongeriger, opbygget på kristne love og med religiøs frihed som noget rent undtagelsesvist. En nutidig læser studser over Egedes beskrivelse af eksempler på tugt af grønlænderne. Det benyttede han sig af, når det gjaldt det negative at udrydde den eksisterende «overtro» og brud på kristen etik i Grønland – men dette skal ses i lyset af samtidens forhold, hvor begge dele var brud på loven hjemme i Danmark-Norge, og desuden til skade for mennesker.⁸⁴ Hans modstand imod bigami byggede på Danmark-Norges kristne love, men også på at denne lov simpelthen var til gode for mennesker, ikke mindst kvinderne.⁸⁵ Egede fremstillede selv sagen sådan, at troen positivt opstod som en frugt af Guds Ånd gennem Ordets forkyndelse, for «Troen af Ordets Hørelse er og bliver dog, paa Menneskens Side, Saligheds fornemste Middel og Aarsage».⁸⁶ Han gik ud fra at grønlænderne skulle kristnes, men han brugte ikke tvang som ved missionen hos samerne i Lapland.⁸⁷ En nutidig kender af forholdene har påpeget, at Egedes ydre forhold også udelukkede dette, for han var ikke i en position, hvor der kunne bruges tvang, når han sad alene

80 Egede, *Relation*, 245-246, 269, 277; Gad, *Grønlands historie II*, 164.

81 Egede, *Relation*, 306, 322.

82 Egede, *Relation*, 242.

83 Egede, *Relation*, 181-183, 241, 297, 299.

84 For det synspunkt, at der var dybe moralske problemer i hedenskabet og den datidige grønlandske kultur; Koch: «Den danske Mission» 507; Gad, *Grønlands historie II*, 140-141; Fenger, *Bidrag*, 83.

85 Fenger, *Bidrag*, 98; Danbolt, «Den unge Egedes misjonssyn», 35.

86 Egede, *Relation*, 370.

87 Egede, *Beretning*, 295. Fenger, *Bidrag*, 7-8.

sammen med mange grønlandere i deres langhuse i vintermørket.⁸⁸ Egede lagde derimod vægt på at skabe rammerne for forkyndelsen, og hans vægtlægning på at under- vise, oversætte bøger og lære grønlanderne at læse var også helt i tidens ånd.⁸⁹ Netop på hans tid opbyggedes der et skole- og undervisningssystem i Danmark-Norge. Hele kongeriget skulle fyldes med skoler, alle børn skulle lære at læse bedre og oplæres i katekismen, og netop samme år som Hans Egede skrev sine to skrifter, skrev Erik Pontoppidan lærebogen *Sandhed til Gudfrygtighed*, som Christian VI autoriserede som den første fælles lærebog for hele riget. Grønland skulle gøres til et kristent land som Danmark-Norge, og inden for den ramme skulle forkyndelsen lyde og skabe ægte tro.

Egedes missionsarbejde blev vanskeliggjort af grønlandernes omflakkende liv, og han ønskede oprindeligt, at de ville være mere bofaste.⁹⁰ Snart blev hans løsning på problemet at tage ud til grønlanderne, hvor de end opholdt sig, bygge et tilstrækkeligt antal kolonier og dække landet med præster og kateketer.⁹¹ Derved var han nået til en kirkemodell, der mindede om Danmark-Norge, der jo var dækket af lutherske præster og kirker. Allerede i 1725 foreslog han, at der skulle oprettes ti kolonier,⁹² men på grund af alle vanskelighederne nåede han ikke så langt i sin Grønlandstid. I hans levetid nåede man dog op på 10 fungerende kolonier på vestkysten, og: «ved sitt kolonianlegg og misjonstiltak i Grønland, sikret han dette område for Dobbeltmonarkiet – og videre for Danmark».⁹³ Hans missionsstrategi betød, at grønlanderne kunne bevare deres kultur og erhverv, skaffe varer til handelen og samtidigt blive betjent kirkeligt. Dette kan ses som en modsætning til herrnhuternes missionsmetode, der sigtede på at samle grønlanderne i bofaste kolonier og opbygge et varmt tæt fællesskab af sande kristne, men denne strategi ville fjerne grønlanderne fra deres oprindelige fangerkultur, og hvad skulle de så leve af?⁹⁴ Egede var positiv over for grønlandernes livsstil, erhverv og kultur, når denne ikke stred mod den kristne etik, mens herrnhuterne ville ændre

88 Thorkild Kjærgaard: «Genesis in the Longhouse: Religious Reading in Greenland in the Eighteenth Century» i: *Religious Reading in the Lutheran North: Studies in Early Modern Scandinavian Book Culture*, redigeret af Charlotte Appel et al. (Newcastle: Cambridge Scholars publishing, 2011), 154.

89 Egede, *Relation*, 73-74; se også Fenger, *Bidrag*, 69.

90 Andersen, *Poul Hansen Egede*, 69; se Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer*, 79, 91, 105, 122 – de pågældende udsagn er enten udeladt eller nedtonet på de tilsvarende steder i *Relation*.

91 Egede, *Beretning*, 307; Egede, *Relation*, fortale; Egede, *Relation*, 208, 334; i 1725 foreslog han oprettelsen af 12-13 kolonier; Gad, *Grønlands historie II*, 72-73, 85.

92 Fenger, *Bidrag*, 80; Nilsen, «Hans Egede og det bergenske Grønlandskompagni», 96.

93 Nilsen, «Hans Egede og det bergenske Grønlandskompagni», 111.

94 Fenger, *Bidrag*, 203, 265, 318; for det synspunkt, at hans metode svarede til grønlandsk natur og levevilkår og som sådan var med til at bevare kulturen, se Koch, «Den danske Mission», 461, 482.

grønlandernes klædedragt og nærmest intet værdifuldt så i den grønlandske kultur.⁹⁵

I Nordamerika forsvandt oprindelige folk i 1800-tallet og assimileredes, men det gik modsat i Grønland.⁹⁶ I Vestgrønland havde de hundrede år efter Egedes ankomst et skriftsprog, en litteratur og en national identitet, og alle kunne læse og skrive på deres oprindelige sprog. Det var en grundlæggende luthersk tanke, at man skulle kunne høre evangeliet og læse Bibelen på sit eget sprog, og som luthersk præst gik Egede derfor i gang med at lære sproget og så hurtigt som muligt få oversat Bibelen og kristne skrifter til grønlandsk.⁹⁷ På grund af Egedes indsats var grønlandsk det første inuit-sprog, der blev studeret filologisk og alle grønlænderne kom ind i en landsomfattende kirke med bandedøbte medlemmer, hvilket var enestående i arktisk missionshistorie.⁹⁸

Den landskirkelige ramme skulle opretholdes, men samtidig forestillede han sig – som andre senortodokse og pietister – ikke at en ydre kristen kultur og kirkelighed var nogen garanti for ægte kristen tro. Han gav selv udtryk for frustration over de manglende frugter af forkyndelsen og undervisningen – hvilket kun kan have vundet genklang hos hoffet i København, hvor skellet mellem navnkristne og ægte kristne var et vigtigt teologisk anliggende. På grund af dette skel skulle grønlænderne efter Egedes praksis først døbes, når de indefra var tilstrækkeligt oplyst, overbevist og præget af troen.

Dåb og oplæring

Hans Egedes beskrivelse af sit syn på og praksis omkring dåb og oplæring er i sig selv et omfattende emne, hvoraf kun nogle hovedlinjer kan skitseres her. For ham afhang voksnes dåb af en forudgående grundig oplæring og en senere vedligeholdelse af troen ved deltagelse i et menighedsliv. Her forsvarede han et luthersk anliggende med vægtlægning på læren og på sammenhæng mellem dåb og oplæring, og et pietistisk anliggende med vægtlægning på sammenhæng mellem tro, liv og erfaring. Vedrørende børn forholdt det sig anderledes. Her kom han ind på den praksis, at han døbte alle spædbørn, hvis forældrene i det mindste var positive over for kristentroen og for børnenes senere oplæring i denne. Hermed forsvarede han et andet luthersk

95 Fenger, *Bidrag*, 190ff.

96 Kjærgaard, *Genesis*, 158.

97 For det synspunkt, at brug af folkesprog fører til lokal teologi og lokal kultur, se *Kristendom i Grønland: Religion, kultur, samfund – en mosaik*, redigeret af Sven Rune Havsteen et al. (København: Eksistensen, 2018), 482 og Nielsen: «Det dansk-grønlandske», 97-98; om undervisning i Grønland og udgivelse af grønlandske lærebøger og anden litteratur, se Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen, *Dansk skolehistorie, bind I: Da læreren holdt skole: Tiden før 1870* (Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2013), 263ff.

98 Kjærgaard, *Genesis*, 134-135; Kathrine Kjærgaard, «Hans Egede – et studie i kirkehistorisk ikonografi 1718-2005» i: *Reformationer: Festskrift til Steffen Kjeldgaard Petersen*, redigeret af Anna Vind et al. (København: Hans Reitzels forlag, 2006), 244.

anliggende: Dåbens nødvendighed på grund af dets sakramentale karakter. Da der var fare for missionsprojektets fremtid, stoppede han midlertidigt med at døbe spædbørn, indtil det var sikret igen, for uden fremtidig undervisning var det et misbrug af nådens midler at døbe.⁹⁹ Da Christian VI ville standse missionsprojektet i 1731, valgte Egede at blive deroppe med henvisning til, at han ikke kunne lade 150 døbte småbørn blive uden oplæring. Han havde ikke kunnet forlade stedet, nu hvor grønlænderne «allerede haver faaet Smag paa Guds søde og salige Ord, og ere blevne deelagtige udi Naadens og Saligheds Midler».¹⁰⁰ Hele hans omhyggelige beskrivelse i 1737 af de mange dåb og af sin egen dåbspraksis har kunnet tjene det formål at forsvare nødvendigheden af det fortsatte missionsarbejde deroppe.

Kærlighed til grønlænderne og omvendt

I 1600-tallet havde der også været kontakter til Grønland. Datidens dansk-norske konger hævdede deres politiske ret til Grønland, og mange grønlændere blev med magt ført til Danmark for at lære sprog, kultur og kristendom for siden at vende tilbage med dette til Grønland. Ukendt var missionstanken altså ikke i 1600-tallet, men den nævnte fremgangsmåde har ikke været egnet til at fremme grønlændernes tillid til europæerne. Der var frygt fra begge sider, og det kom også til diverse sammenstød mellem dem og de fremmede søfolk.¹⁰¹ Det gjaldt stadig på Egedes tid, hvor nogle Bergen-købmænd i 1719 talte om at angribe grønlænderne som hævn for et overfald.¹⁰²

I klar modsætning hertil var det kærlighed til det kirkeligt forsømte grønlandske folk, der drev Hans Egede og fik ham til at slå sig ned hos dem med sin familie.¹⁰³ Hans Egede brugte ganske vist i sine skrifter fra 1737 nogle ord som en nutidig læser reagerer imod, såsom: «arme, vanvittige Grønlander».¹⁰⁴ Disse ord skal imidlertid forstås som en teologisk bedømmelse, der betød, at man uden åbenbaringen i Ordet var «vanvittig», det vil sige uden kendskab til den kristne Gud, og dermed «arm». Dette svarede helt til samtidens teologiske opfattelse. Hans omtale af grønlændernes påståede «Koldsindighed, Dumhed og Følesløshed»¹⁰⁵ forklarede de forholdsvis ringe resultater af hans hidtidige virksomhed, men udsagnet skal ses i sammenhæng med den fortsættelse, at det også i det danske og norske folk havde taget 200 år fra Ansgars komme, før Kristi rige nåede til «nogen ret Fremvæxt og Styrke».¹⁰⁶ Grønlænderne tænkte desværre mest på det jordiske, men deri lignede

99 Egede, *Relation*, 304, 341.

100 Egede, *Relation*, 307-310.

101 Nielsen, «Det dansk-grønlandske», 77-78, 82, 98ff.

102 Fenger, *Bidrag*, 21.

103 Egede, *Relation*, 17.

104 Egede, *Relation*, fortale.

105 Egede, *Relation*, fortale; se også Egede, *Relation*, 256.

106 Egede, *Relation*, fortale.

de kun mange kristne.¹⁰⁷ Der var altså tale om en teologisk vurdering, ikke om en koloniherrers følelse af racemæssig eller kulturel overlegenhed. Hans Egede talte også om grønlændernes dygtighed inden for deres erhverv, og vel var de nogle «stakkels eenfoldige Mennesker», men de lod sig i «i alle Ting bringe til Raison og Billighed».¹⁰⁸ I de oprindelige årsberetninger omtalte han ofte grønlænderne som «de vilde», men i den reviderede udgivelse i *Relation* fra 1737 er dette udtryk helt fjernet.¹⁰⁹ Tilsvarende sletter han sit eget udsagn om grønlændernes påståede dovenskab.¹¹⁰

På den måde var der i Egedes beskrivelse egentlig ingen forskel på grønlænderne og de dansk-norske. En sådan positiv vurdering af grønlænderne fremgik også af hans stadige oplæring af grønlandske børn og hans målbevidste uddelegering af opgaver til dem. Allerede 1726 betalte han grønlandske drenge for at undervise andre grønlandske børn.¹¹¹ Også pigers dygtighed kunne han fremhæve, såsom en døende, forældreløs femårig pige, der kunne læse og som selv havde tænkt på, hvem der skulle bære hende til Himlen.¹¹² Ifølge hans egen beskrivelse opstod der en tæt relation mellem ham og grønlænderne. Han erklærede, at han elskede deres børn som sine egne, og at han fortalte grønlænderne, at han bad for dem.¹¹³ Grønlænderne på deres side var specielt positive over for ham, idet de kun ville tale med ham og kun have ham til at se til deres syge.¹¹⁴ Der gives i skrifterne ingen forklaring på om denne præference skyldtes Hans Egedes personlige egenskaber eller hans status som præst, og i skriftets sammenhæng kan understregningen have tjent til at vise betydningen af at udsende præster, der åbenbart – som i Egedes tilfælde – havde en særlig status og særlige muligheder.

Ligeledes beskrev han grønlænderne som venlige mennesker, der var lette at omgås, hos hvem man kunne sove trygt om natten, hvad han ikke altid kunne hos dansk-norske soldater og kolonister.¹¹⁵ Han tog fra første færd uden videre ind hos dem og boede der, hvilket en hollandsk kaptajn undrede sig over.¹¹⁶ Han lod dem også bo i

107 Egede, *Relation*, 164.

108 Egede, *Relation*, 299 – se også 78.

109 Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer*, 9, 71, 89, 97-98, 115, 144.

110 Bobé (udg.), *Hans Egede: Relationer*, 164 – sammenlignet med *Relation*, 170.

111 Egede, *Relation*, 192.

112 Egede, *Relation*, 372; ifølge Fenger, *Bidrag*, 58, opfattedes kvinder i Grønland som dumme, men Hans Egede har ikke delt denne opfattelse.

113 Egede, *Relation*, 71, 307.

114 Egede, *Relation*, 49, 60, 100.

115 Egede, *Relation*, 43, 250; i 1720 ville han gerne have et regiment soldater med til beskyttelse, Nilsen, «Hans Egede og det bergenske Grønlandskompani», 72. Siden skiftede han mening, men de kom alligevel i 1728; Danbolt, «Den unge Egedes misjonssyn», 56. Soldaterne skulle blandt andet tjene til at værne mod hollandske overgreb, selvom det ved hollandsk lov fra 1720 var forbudt at lave overgreb i Grønland; Gad, *Grønlands historie II*, 128.

116 Egede, *Relation*, 46.

sit eget hus, uanset om de kom efter undervisning, husly eller for madens og gavernes skyld,¹¹⁷ og under alle omstændigheder benyttede han lejligheden til at tale til dem om kristentroen. Han fulgte dem på deres skiftende bopladser, og underviste dem der, mens de fortsatte deres fangertilværelse. Denne beskrivelse af de mange rejser og besøg har indirekte kunnet være med til at understrege behovet for flere præster, kateketer og kolonier deroppe.

Oplæring af lokale i troen og til tjenester i kirken

Hans Egedes problemer med at nå ud til alle grønlænderne med evangeliet – både i betragtning af deres store antal, geografien og de sproglige vanskeligheder, fik ham tidligt til at indse behovet for at inddrage lokale i arbejdet. Egede nævnte to drenge, der havde boet hos ham og fået penge af ham for at undervise, og den dygtige Peder Grønlander, der var til stor hjælp, før han til Egedes sorg døde.¹¹⁸ Grønlanderen Navia, der havde lært at læse, lærte endda på eget initiativ andre at gøre det samme.¹¹⁹ Egedes ældste søn, Poul Egede, blev allerede i en alder af 16 år sendt ud for at undervise på grønlandsk og Hans Egede mente, at sønnen ville blive den første dansk-norske, der lærte sproget til fuldkommenhed.¹²⁰ Da sønnen var rejst til København for at studere, sendte Hans Egede sin grønlandske plejesøn Christian Frederik ud til bygderne i samme ærinde og han kaldtes den bedste af Egedes medarbejdere, men også denne unge mand døde senere under den store koppepidemi.¹²¹ Den omhyggelige beskrivelse af Christian Frederiks mange rejser har som de andre eksempler kunnet tjene til at vise såvel behovet som mulighederne ved at have lokale medarbejdere og kateketer ved siden af de dansk-norske missionærer. Selvom hans drøm om et seminarium i Grønland, og selvom uddannelse af grønlændere til præster først virkeliggjordes i en senere tid, så var Hans Egede bedre til at uddanne et lokalt lederskab end herrnhuterne. En generation efter Hans Egedes død var der således 35 kateketer i tjeneste i Grønland, og disse kateketer blev afgørende for udbredelsen af kristentroen og for grønlandsk kultur.¹²²

117 Ifølge Fenger fremmede det hykleriet, at han gav dem gaver, men han havde så lidt at give, at det aldrig blev noget stort problem med «riskristendom»; Fenger, *Bidrag*, 65.

118 Egede, *Relation*, 191, 322.

119 Egede, *Relation*, 140, 310.

120 Citat fra brev til bergenkompagniet efter Andersen, *Poul Hansen Egede*, 37; *Relation*, 165, 192, 296.

121 Egede, *Relation*, 274, 290, 302, 317, 338, 343.

122 Christian Larsen, Erik Nørr og Pernille Sonne, *Dansk skolehistorie, bind II: Da skolen tog form* (Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2013), 281-282; Fenger, *Bidrag*, 103, 219, 252; Koch, «Den danske Mission», 493, 471, 478.

Det kunne siges at have været en naturlig konsekvens, om Hans Egede også havde arbejdet på at oprette en lokal, politisk ledelse af Grønland. Det skete ikke. Han henviste til en grønlænder, der opfattede sig som en konge på sin ø¹²³ – men det nævntes tilsyneladende mere for kuriositetens skyld, for det førte ikke til nogen uddelegering af magten og han har tilsyneladende ikke tillagt den lokale magtstruktur nogen som helst betydning. Til sammenligning må det dog huskes, at der også hjemme i Danmark-Norge gik endnu 100 år, før der kom tilløb til demokratisering og oprettelse af valgte råd.

Hvad der ikke blev skrevet om i 1737

Der var også elementer i Grønlandsmissionen, der netop ikke indgik i 1737-skrifterne. Herrnhuterne nævnte Egede ikke med et ord, for det var netop blevet ham forbudt at offentliggøre sin brevveksling med Christian David.¹²⁴ En kritik af herrnhuterne ville også have stødt på den vanskelighed, at herrnhuterne havde haft – og i et uvist omfang stadig havde – fortalere på højeste sted i København. Kongens rådgiver, grev Stolberg, var kritisk mod herrnhuterne og ville have dem ud af Grønland.¹²⁵ Andre ved hoffet støttede dem derimod, ligesom også Christian VI længe synes at have været positiv over for dem.¹²⁶ Ind i den situation kunne Hans Egede under alle omstændigheder ikke gøre noget mere klogt end simpelthen at forbigå herrnhuterne i tavshed.

Der var ingen konfessionel polemik i skrifterne. Det var kristentro, der skulle bringes til Grønland, og Egede fandt ikke anledning til at polemisere mod romersk-katolsk tro (som nordboerne havde haft) eller calvinsk tro, som en del af de hollandske konkurrenter sikkert havde haft. Hermed var han slået ind på den linje, der også var den rådende ved hoffet, idet Christian VI ved reformationsjubilæet ønskede «Christelig

123 Egede, *Relation*, 237.

124 Egede, *Beretning*, 293; Fenger, *Bidrag*, 118, 129, 141ff.

125 Holger Fr. Rørdam: «Kirkelige Brydninger i Aaret 1733. Af Kn. Heibergs Samlinger» i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. Række, 5. Bind (1909-1911), 518; Rørdam: «Den 1733 nedsatte kongl. Kommission», 751; Fenger, *Bidrag*, 114.

126 Ifølge Kjærgaard var Christian VI skeptisk over for Egede; Kjærgaard, *Genesis*, 140; mens Olsthoorn skriver, at kongen ligefrem havde opgivet Egede og satsede i stedet på herrnhuterne, som han mødte i 1732; Olsthoorn, «Wir haben keine Ohren», 49. Christian David mente selv at have kongens støtte og i 1735 spurgte Christian VI stadig Zinzendorf til råds; Fenger, *Bidrag*, 114, 118, 140. Kongen var i udgangspunktet positiv over for David og pietistlederen fru Wulff, der samarbejdede i 1735; Holger Fr. Rørdam: «Madame Maria Wulfs født Martens» i: *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. Række, 5. Bind (1909-1911), 450-452. På et tidspunkt var David ikke mere i kongens nåde, men det er uvist, hvor meget Egede har vidst om dette.

Moderation og Klogskab» af præsterne, det vil sige mindre polemik mod kristne af andre konfessioner.¹²⁷

I Grønland var forholdet mellem handelen og missionen et hovedtema i Egedes tid, og det var langtfra uproblematisk, men de nærmere forhold kom Egede ikke meget ind på i sine skrifter i 1737.¹²⁸ Handelens og kongens dispositioner var han ikke altid enig i, men der kom sjældent nogen kritik til orde. Han kunne udtrykke, at det var glædeligt, men ikke tilstrækkeligt, hvad der blev ofret på missionen.¹²⁹ Der lød heller ingen kritik af kongen for at have opsendt 12 tvangsgifte ægtepar i 1728, men da senere to kolonister trolovede sig med to enker blandt disse, fornemmedes Egedes kritik, for da slap det ud med beklagelse, at «de stakkels Mand-Folk loed sig af disse liderlige Quinder saa bedaare».¹³⁰ At undlade kritik var nok også det taktisk klogeste, så han holdt sig til sit hovedsynspunkt, at handelen var nødvendig men missionen det vigtigste.¹³¹

I de oprindelige årsberetninger fra de første år i Grønland havde Egede givet udtryk for, at der måtte indføres tugt, disciplin, regler og orden deroppe, ja, at grønlænderne først måtte gøres til mennesker, førend de kunne blive kristne¹³². De pågældende steder er alle udeladt i 1737, hvorved forkyndelsens opgave kommer til at stå mere fremhævet og der bliver tegnet et mere positivt billede af situationen i Grønland.

Konklusion

Der er i det foregående fremdraget en række elementer, som Hans Egede trak frem i 1737-skrifterne, med det primære formål at få flere præster og kateketer derop, få dem uddannet godt, og få oprettet flere kolonier, så kristentroen kunne udbredes mere og dåbens sakramente ikke blev misbrugt. En række gode argumenter blev lagt til rette: Grønland var et skønt land med mange økonomiske muligheder. Det var kongens pligt at drive mission i denne gamle norske del af hans rige. Mission var altid en pligt, pålagt af Gud, og der var stor lydhørhed og modtagelighed for evangeliet i Grønland, om end det også var et arbejde, der krævede tålmodighed og resurser. Arbejdet deroppe foregik i troskab mod kongehuset og ville på sigt skabe kongetro undersætter og skat-

127 Carsten Bach-Nielsen, *Fra jubelfest til kulturår: Danske reformationsfejringer gennem 400 år* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2015), 88; tidligere havde Egede talt om at bringe reformationen op til nordboerne; Lidegaard, *Grønlændernes kristning*, 15-16.

128 Egede, *Beretning*, 293; Gad, *Grønlands historie II*, 139; Fenger, *Bidrag*, 107-108.

129 Egede, *Beretning*, 305.

130 Egede, *Relation*, 271.

131 Gad, *Grønlands historie II*, 139; efter sin hjemkomst viste det sig efterhånden, at Missionskollegiet ikke altid forstod situationen i Grønland, og ikke brugte Egedes rådgivning særligt meget, men snarere herrnhuternes arbejde; Fenger, *Bidrag*, 230-235, 240, 256; Nilsen, «Hans Egede og det bergenske Grønlandskompani», 110.

132 Bode, 1925, 68, 91, 152, 159 (til forskel fra de tilsvarende steder i *Relation* 85, 157, 165).

teydere. Missionsarbejdets mål var en landskirkelig ordning som i Danmark-Norge, med dåb af alle børn og dertil hørende efterfølgende oplæring i kristen tro og etik, hvilket forudsatte en passende dækning af landet med præster og kateketer. Kirkens arbejde skulle ske på folkets sprog, hvilket krævede sprogundervisning af dansk-norske missionærer, men da grønlænderne selv var dygtige, kunne og burde nogle af dem selv oplæres til at tage del i kirkens tjeneste.

Da Egede skrev i 1737, var han blevet ansat som leder af kateketuddannelsen på seminariet i København,¹³³ og i 1740 blev han gjort til biskop af Grønland. Som sådan arbejdede han til 1747, og selv efter at han havde ladet sig pensionere, fortsatte han sit arbejde for Grønland. Man forstår, hvorfor der har kunnet tales om hans «mageløse udholdenhed», og denne blev ikke forgæves.

Godt 100 år efter Hans Egedes død blev den sidste udøbte grønlænder i Vestgrønland døbt, og i 1905 erklæredes missionstiden i Grønland for afsluttet.¹³⁴ Dette skyldtes blandt andet en indsats fra mange medlemmer af Hans Egedes slægt, og det var også kontakter til medlemmer af Egede-slægten, der inspirerede til oprettelsen af det første danske missionsselskab, Det danske Missionsselskab i 1821 – hundredåret for familien Egedes ankomst til Grønland.¹³⁵

Det fik således langtrækkende følger, at det lille skib «Haabet» lagde ud fra havnen i Bergen i foråret 1721.

133 Egede, *Relation*, 407.

134 Lidegaard, *Grønlandernes kristning*, 140, 146.

135 J. Oskar Andersen, *Festskrift i Anledning af Det danske Missionsselskabs Hundrede-Aars-Jubilæum*, bind I, Indledning og Bone Falk Rønnes Liv (København, 1921), 48.